

УДК 341.232.7:351.77

К.В. Громовенко,

кандидат юридичних наук, директор Інституту національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету

ГЕНЕЗА ДОКТРИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ У ОХОРОННІЙ ТА ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Анотація. У статті розглянута тенденція передачі частини спочатку поліцейських функцій, а потім функцій збройних сил і служб безпеки держав приватним військовим та охоронним підприємствам. Зазначено, що існують прогалини у правовому регулюванні діяльності приватних військових та охоронних підприємств. Проаналізовано генезу доктрини міжнародного права щодо міжнародно-правового регулювання діяльності недержавних акторів у охоронній та військовій сфері.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, приватні військові та охоронні компанії, приватні військові та охоронні підприємства, приватні військові компанії, Міжнародний комітет Червоного Хреста.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття виникла стійка і явно виражена тенденція передачі частини спочатку поліцейських функцій, а потім функцій збройних сил і служб безпеки держав приватним військовим та охоронним підприємствам (далі — ПВОП), яку в цілому можна позначити як приватизація військової сфери. Однак, ця проблема не вичерпується передачею державою публічних функцій ПВОП та все частіше ставить нові питання для правового вирішення, таких як забезпечення прав людини, міжнародно-правова боротьба з тероризмом, забезпечення міжнародного гуманітарного права, питання індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що до послуг ПВОП звертаються також як комерційні компанії, неурядові, міжурядові організації [1],

так і безпосередньо держави, причому і в першому, і другому випадках мова може йти про діяльність за межами держави реєстрації. При цьому існують прогалини у правовому регулюванні діяльності зазначених підприємств. Як вказує В.В. Гаврилов, «На сьогоднішній момент одним з найбільш проблемних питань такого роду стала діяльність приватних військових та охоронних компаній, і юридичний статус співробітників породжує серйозні суперечки в теорії і на практиці» [2, с. 330]. Дана проблематика також стала об'єктом наукового пошуку ряду зарубіжних вчених. Особливо гостро дана проблема постає саме в умовах збройного конфлікту, постконфліктного врегулювання, гуманітарних операцій або близьких до них ситуаціях, коли застосовуються норми міжнародного гуманітарного права.

Передача функцій, які традиційно здійснювалися національними арміями або поліцейськими силами, призводить до розмивання меж між публічними функціями держави і приватним комерційним сектором [3], що тягне порушення сформованої системи легітимних учасників збройного конфлікту, з чітким закріпленням їх правового статусу з одного боку, і заборонених форм участі у збройному конфлікті (найманство), з іншого. Залучення ПВОП державою до діяльності в період збройного конфлікту відображає тенденції у реформуванні організації збройних сил, і спричиняє потребу у зміні класичного підходу до кола законних учасників збройного конфлікту [4, р. 79]. Результатом стають також порушення прав людини, випадки неправомірного використання сили, втручання у внутрішні справи держави, порушення міжнародного гуманітарного права. Ці обставини актуалізували проблем взагалі правової, та міжнародно-правової регламентації діяльності ПВОП.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання генези доктрини міжнародного права щодо міжнародно-правового регулювання діяльності недержавних акторів у охоронній та військовій сфері не розглядалося як вітчизняними, так і в зарубіжними дослідниками. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання діяльності недержавних акторів у охоронній та військовій сфері розглядали такі дослідники, як Ю.С. Апухтін, В.А. Батир, В. Білкова, О.Г. Волеводз, В.В. Гаврилов, Й. Дінштейн, Л. Досвальд-Бек, Е.-К. Жийар, М. Калагус, Л. Камерон, А. Кауйя, Б.Н. Кашніков, І.П. Коновалов, І.І. Котляров, К. Крофорд, К. Лисс, Є.В. Мартиненко, А.М. Михайленко, О.І. Нікітін, Д.О. Новікова, А. Перре, Х.Л. Прадо,

П.І. Репешко, Ю.С. Ромашов, В.М. Русінова, А.А. Сирхаєв, П. Сінгер, Г.А. Страйдом, В. Шетат та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати генезу доктрини міжнародного права щодо міжнародно-правового регулювання діяльності недержавних акторів у охоронній та військовій сфері, виявити тенденції у доктрині міжнародного права щодо статусу, правового регулювання діяльності недержавних акторів в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Проблема міжнародно-правового регулювання співробітництва держав з розробки стандартів діяльності ПВОП носить міжгалузевий характер і вимагає комплексного розгляду, а «належне правове забезпечення діяльності приватних військових та охоронних компаній стає спільною проблемою, як міжнародного права, так і національного законодавства держав, на території яких створюються і (або) діють приватні військові та охоронні компанії» [2, с. 330].

Існуючі тенденції широкого поширення залучення ПВОП до військових і охоронних функцій в умовах збройного конфлікту і постконфліктного врегулювання, обумовлюють необхідність легітимізації їх діяльності та створення її чітких правових рамок, що спрямовані на захист прав, як учасників збройного конфлікту, так і самих співробітників ПВОП. Причому необхідна чітка відмінність цієї діяльності від забороненого сучасним міжнародним правом найманства, встановлення правомірних підстав, порядку такої діяльності та відповідальності за порушення національного та міжнародного права в процесі її здійснення.

Дані питання можуть бути вирішені виключно в рамках міжнародного права шляхом встановлення міжнарод-

них стандартів такої діяльності та їх імплементації у внутрішнє законодавство стосовно: по-перше, до суб'єктів даної діяльності, що знаходяться під юрисдикцією держави реєстрації, по-друге, держави, що використовують ПВОП за межами своєї, по-третє, державами місця здійснення діяльності ПВОП, особливо в умовах збройного конфлікту і постконфліктного врегулювання.

Значення даної проблеми вилилася в значний інтерес міжнародних міжурядових та неурядових організацій, щодо підготовки проектів міжнародних конвенцій та вироблення норм «м'якого права», а також велику кількість наукових досліджень, присвячених статусу і режиму діяльності ПВОП, перш за все у період збройного конфлікту, підготовлених за останні двадцять років. Саме швидкість, з якою відбулися зміни у фактичному складі учасників збройного конфлікту за останні роки, поширеність цього явища, гострота проблем, які вони викликали, послужили причиною активної реакції світової спільноти і академічних кіл на дану проблему.

Як обґрунтовано вказує А.А. Сирхаєв, ПВОП адресуються [5] звинувачення у скоєнні таких злочинів, як вбивства цивільного населення, тортури, сексуальна експлуатація неповнолітніх, торгівля людьми, найманство, сприяння у поваленні законних урядів, пособництво тероризму і торгівля наркотичними засобами [6, с. 3]. Тому значний інтерес до цієї проблематики проявляє і міжнародне співтовариство, в першу чергу ГА ООН, допоміжних органів ООН. Питання, пов'язані з діяльністю ПВОП включені до порядку денного мандатаріїв спеціальних процедур Ради з прав людини ООН: Робочої групи з питання про використання найманців як засобу

порушення прав людини і протидії здійсненню права народів на самовизначення та Робочої групи з питань про права людини і транснаціональних корпорацій та інших підприємств. У рамках регіональних організацій (Європейський Союз, Африканський Союз, Співдружність Незалежних Держав) їм приділяється все зростаюча увага.

Але порушення прав людини є лише результатом неврегульованості питань діяльності ПВОП, у тому числі на міжнародному рівні, і загальним питанням щодо правомірності долучення ПВОП до виконання військових функцій. Тому ми розглядаємо проблему захисту прав людини в процесі діяльності ПВОП як один із важливих аспектів урегульованості їхнього правового статусу та діяльності, відповідно умов цієї діяльності — поза умовами збройного конфлікту (мирний час, в умовах повалення законних урядів), та в період збройного конфлікту міжнародного та неміжнародного характеру, перш за все з точки зору дотримання міжнародного гуманітарного права.

На думку багатьох дослідників, наділення ПВОП військовими функціями може призвести до втрати державою монополії на застосування сили, зміни характеру і природи воєн. У зв'язку з цим, М.Л. Ентін у статті «Вдосконалення європейського регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній» відзначає, що протягом багатьох століть, було вироблено припущення, що застосування сили, а також захист населення особистості, суспільства і світу, є обов'язком держави, а існуюча нормативно-правова база адаптована до світу, в якому існує монополія держави на застосування сили. Збільшення кількості ПВОК підірвало цю монополію. Дана ситуація, на

думку вченого, обумовлює безальтернативну компанію реприватизації оборони, військових і охоронних послуг [7]. На думку Дебори Авант, активне використання державами ПВОП призведе до негативних наслідків, як для окремих держав, так і для міжнародної безпеки в цілому [8].

Як зазначає О.Г. Волеводз, ПВОП не є суб'єктами міжнародного права і носіями передбаченого Статутом ООН зобов'язання не застосовувати силу в міжнародних відносинах, але все ширше залучаються на договірній основі окремими державами та міжнародними організаціями для надання військових та охоронних послуг на територіях третіх країн — самостійних суб'єктів міжнародного права та учасників міжнародних відносин. Чинне міжнародне право поки не містить жодних норм про принципи і умови такої діяльності, що, по великому рахунку, ставить під загрозу суверенітет і незалежність держав, на територіях яких діють ПВОП [9].

Дійсно, залучення ПВОП до виконання військових функцій при відсутності чіткої правової регламентації їхньої діяльності, та що важливо, умов її правомірності, може призвести до загроз міжнародному миру та безпеці та порушень прав людини, але на наш погляд, загальна тенденція використання ПВОП державами та приватними особами як з правомірними цілями, так і в умовах порушення міжнародного права потребують, по-перше, наявності чітких правових механізмів недопущення та відповідальності за неправомірне використання (діяльність) ПВОП, перш за все при наявності порушення принципів міжнародного права; по-друге, вирішення юрисдикційних питань такої діяльності; по-третє, чіткої правової регламентації діяльності ПВОП в умовах збройного конфлікту.

В монографії Х. Тонкін «Державний контроль над приватними військовими та охоронними компаніями під час збройного конфлікту» [10] зазначає, що за останні два десятиліття відбулось стрімке поширення участі приватних військових та охоронних компаній у збройних конфліктах по всьому світу, та саме аутсорсинг військових та охоронних заходів оскаржив прийнятту концепцію держави як головного носія сили примусу, що зумовило стурбованість з приводу скорочення державного контролю за застосуванням насильства. Х. Тонкін аналізує міжнародні зобов'язання держав за трьома категоріями — держава, яка наймає, державою громадянства і приймаючою державою приватну військову та охоронну компанію — і визначає обставини, за яких проступок приватної військової та охоронної компанії створює підстави для відповідальності держави [10].

Актуальність питання правомірності залучення ПВОП до виконання функцій держави у військово-політичній сфері змушує розглянути проблему максимально цілісно і багатогранно, у тому числі, і в історичній ретроспективі. Було б спрощенням відносити виникнення проблеми до середини ХХ століття. В історичній ретроспективі, при інших політико-правових умовах, організації, аналогічні ПВОП активно використовувалися для вирішення військово-політичних завдань в XVII—XIX століттях, а найманство протягом практично всієї історії людства було незабороненим явищем. На думку керівника Центру стратегічного розвитку, генерал-майора у відставці А.І. Гушера, було б абсолютно помилковим вважати, що приватні військові компанії з'явилися і стали грати відведену їм роль як інструмент політики своїх держав саме наприкінці

минулого століття. Початок їх історії відноситься ще до часів Римської імперії, Хрестових походів, відкриття та освоєння Америки, підкорення Сибіру. У XIX і в XX століттях приватні військові компанії зіграли свою роль в колонізації європейцями Африканського континенту, в утриманні європейськими країнами та транснаціональними компаніями (в т. ч. Францією, Великобританією, Бельгією та іншими) своїх колоніальних володінь у різних регіонах світу [11]. Тому в дисертаційній роботі приділяється окрема увага вивченню прообразів ПВОП, насамперед Ост-Індійської компанії. Слід зазначити, що ні в одному з наукових досліджень діяльність Компанії не розглядалася в контексті сучасної проблеми правового статусу та регулювання діяльності ПВОП.

Необхідність правового регулювання діяльності ПВОП довела С. Мюллер на прикладі ситуації, коли у березні 2003 року збройні сили США та її союзників вторглися до Іраку, які для того, щоб забезпечити належну безпеку та підтримки збройних сил й надання допомоги військовим найняли ПВОП [12]. С. Мюллер впевнена, що приватизована військова промисловість сьогодення абсолютно не врегульована, що ПВОП мають імунітет від судового переслідування ґрунтуючись на досвіді Іраку [12, р. 4].

Наявність «сірих зон» у діяльності ПВОП зумовило прагнення міжнародного співтовариства до розробки міжнародно-правового регулювання діяльності ПВОП. Професор В.В. Гаврилов звертає увагу на те, що належне правове забезпечення діяльності ПВОК стає спільною проблемою, як міжнародного права, так і національного законодавства держав, на території яких створюються і діють ПВОК [2, с. 330].

Цим питанням присвячено значну кількість наукових досліджень. Г.А. Страйдом висловлює надію на прийняття міжнародно-правового документа, що регулює діяльність ПВОП, за допомогою якого будуть створені ефективні міжнародні та внутрішньо-державні заходи та механізми, за допомогою яких можна скоротити кількість порушень, скоєних юридичними особами в ситуаціях збройного конфлікту, і забезпечити відповідальність держав, міжурядових та неурядових організацій [13, с. 174].

На думку М. Ю. Шевчука, правова база функціонування діяльності ПВК здебільшого обмежується нормами правових актів, прийнятих задовго до появи приватних військових компаній. Через непристосованість міжнародного права до сучасних реалій в сфері безпеки, ринок приватних військових послуг пригальмовує у своєму розвитку [14, с. 65].

Транскордонний характер діяльності ПВОП і розробка спеціальних міжнародно-правових актів щодо їхньої регламентації обумовлюють прийняття відповідного національного законодавства, що забезпечує імплементацію міжнародних норм. У зв'язку з цим, важливим є як дослідження існуючого національного законодавства, так і законодавства, що регулює діяльність ПВОП за кордоном [13]. На необхідність створення такого законодавства звертає увагу В.В. Гаврилов [2, с. 341-343], що підкреслює зв'язок між міжнародним і внутрішньодержавним регулюванням діяльності ПВОП. Доктор права Оттавіо Квіріко в роботі «Національні нормативні моделі для приватних військових компаній та охоронних фірм, їх значення для майбутнього міжнародного регулювання» проводить комплексний аналіз внутрішньодержавного регулювання діяльності ПВОП в

низці держав — членів Європейського Союзу та інших держав, а також викладаються деякі пропозиції щодо міжнародного регулювання [15].

Тому порівняльно-правове дослідження діяльності ПВОП має важливе значення як для розробки міжнародно-правових норм, які регламентують їхню діяльність, та розробку конкретних пропозицій щодо гармонізації національного законодавства у вказаній сфері, з урахуванням інтерпретації діючих норм міжнародного права щодо діяльності ПВОП та закордонного досвіду. У зв'язку з цим, ми вважаємо за необхідне розглянути особливості правового статусу ПВОП, що діють за межами території держави за національним законодавством як необхідну передумову розробки міжнародних стандартів у цій сфері.

Окремою проблемою є питання відповідальності, що пов'язане з діяльністю ПВОП. Дослідження питань, пов'язаних з відповідальністю ПВОП важливе в аспекті розробки міжнародно-правового регулювання діяль-

ності ПВОП. Перш за все, це питання відповідальності ПВОП за порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту. На думку А.А. Сирхаєва, основною проблемою у визначенні міжнародно-правової відповідальності приватних військових та охоронних компаній є відсутність у міжнародному гуманітарному праві норм, що визначають статус приватних військових та охоронних компаній у збройному конфлікті і відповідальність держав при передачі традиційно державних функцій на підряд приватних військових та охоронних компаній [6, с. 10].

Таким чином, що стосовно правового статусу ПВОП і критерієм правомірності їх діяльності, наявності застосовних міжнародно-правових норм та їх інтерпретації існує значне розмаїття думок і підходів до питань діяльності ПВОП в західній доктрині міжнародного права, які залежать не тільки від суб'єктивних чинників, так і від застосовної національної практики використання ПВОП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волеводз А.Г. Проблемы, принципы и перспективы международно-правового регулирования деятельности частных военных и охранных предприятий / А.Г. Волеводз // Вестник МГИМО-Университета. — 2010. — № 3 (12) — С. 78-88.
2. Гаврилов В.В. Правовое положение частных военных и охранных компаний: задачи международного и национального регулирования / В.В. Гаврилов // Российский ежегодник международного права. — 2009. Специальный выпуск. — СПб. : Социально-коммерческая фирма «Россия-Нева», 2010. — С. 330-353.
3. Док. ООН. А/HRC/7/7/ Использование наемников как средство нарушения прав человека и противодействия осуществлению права народов на самоопределение [Электронный ресурс] : доклад Рабочей группы от 9 января 2008 г. — Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/47bc45652.html>
4. Cameron L. Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation / L. Cameron // International review of the Red Cross. — 2006. — Vol. 88. — No. 863. — P. 573-598.
5. Док. ООН. E/CN.4/2004/15 Использование наемников как средство нарушения прав человека и противодействие осуществлению права народов на самоопределение [Электронный ресурс] : доклад, представленный Специальным докладчиком г-ном Энрике Берналесом Бальестересом от 24 декабря 2003 г. — Режим доступа: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/commission/Rrprtselfdetermination2004.html>

6. Сырхаев А.А. Ответственность частных военных и охранных компаний в международном гуманитарном праве : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 — Международное право. Европейское право / А. А. Сырхаев ; ФГБОУ ВПО «Российский университет дружбы народов». — М., 2013. — 22 с.

7. Entin M. L. Improving European regulation of private military and security companies [Электронный ресурс] / M. L. Entin // Журнал «Вся Европа». — 2008. — № 10 (26). — Режим доступа: <http://www.alleuropa.ru/improving-european-regulation-of-private-military-and-security-companies>

8. Avan D. The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security / D. Avan. — New York : Cambridge University Press, 2005. — 310 p.

9. Волеводз А. О перспективах международно-правового регулирования деятельности частных военных и охранных предприятий [Электронный ресурс] / А. Волеводз // Международное уголовное право и международная юстиция, 2010. — № 2. — С. 6-12. — Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files2/y06_2010/155381/155381.pdf

10. Tonkin H. State control over private military and security companies in armed conflict / H. Tonkin // Cambridge University Press, 2011. — 339 p.

11. Гушер А. И. Современный мир: вызовы и угрозы безопасному развитию стран и народов [Электронный ресурс] / А. И. Гушер // Интернет-журнал «Новое Восточное Обозрение» — Режим доступа: <http://www.ru.journal-neo.com#sthash.dDmbQRlf.dpuf/>

12. Möller S. Private Military Contractors in Iraq — Legal Status and State Responsibility / S. Möller // International Humanitarian Law and Public International Law, Spring 2006. — 44 p.

13. Страйдом Г.А. Позиция ЮАР по вопросу регулирования деятельности частных военных и охранных компаний за рубежом / Г.А. Страйдом // Российский ежегодник международного права. 2009. Специальный выпуск. — СПб. : Социально-коммерческая фирма «Россия-Нева», 2010. — С. 154-175.

14. Шевчук М.Ю. Приватні військові компанії. Передумови створення та правова база функціонування / М.Ю. Шевчук // Слов'янський вісник. — 2013. — Вип. 15. — С. 64-65.

15. Quirico O. National regulatory models for PMSCs and implications for future international regulation / O. Quirico // EUI working papers. MWP. — 2009. — No. 25. — 23 p.

Громовенко К.В.

Генезис доктрины международного права с международно-правового регулирования деятельности негосударственных акторов в охранной и военной сфере.

Аннотация. В статье рассмотрена тенденция передачи части сначала полицейских функций, а затем функций вооруженных сил и служб безопасности государств частным военным и охранным предприятиям. Отмечено, что существуют пробелы в правовом регулировании деятельности частных военных и охранных предприятий. Проанализирован генезис доктрины международного права по международно-правовому регулированию деятельности негосударственных акторов в охранной и военной сфере.

Ключевые слова: международное гуманитарное право, частные военные и охранные компании, частные военные и охранные предприятия, частные военные компании, Международный комитет Красного Креста.

K. Gromovenko

The genesis of the doctrine of international law in international legal regulation of non-state actors in the security and military field.

Summary. In this article discusses trend of the first transfer of police functions, and functions of the armed forces and security services powers to private military and security companies. It is noted that there is omission in the legal regulation of private military and security companies. The genesis of the doctrine of international law on international legal regulation of non-state actors in the security and military field is analyzed.

Keywords: international humanitarian law, private military and security companies, private military companies, the International Committee of the Red Cross.